

— TANULMÁNYOK —

AZ OLASZ POLGÁRI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS FEJLŐDÉSE 1990-2010 KÖZÖTT: ALAPVONALAK*

Remo CAPONI
egyetemi tanár (Firenzei Egyetem)

1. Bevezetés

Olaszország e konferencia rövid idejére ismét Közép-Európához tartozhat. Polgári eljárásjogi szempontból egyszer már volt ez így. Az első világháború után Olaszország Dél-Tirollal megszerezte Trieszt és Isztria osztrák tartományokat is. Ezáltal az ország közvetlen kapcsolatba került az 1895. évi osztrák polgári perrendtartással. Az új tartományokban az osztrák ZPO egy évtizedig maradt hatályban.¹

E konferencián azonban a figyelmet a polgári eljárásjog ezredforduló környéki fejlődésére kell fordítani.

A XX. század kilencvenes éveinek kezdete óta az olasz polgári igazságszolgáltatás fontos területei estek át átfogó reformokon. E körben különösképpen három reformot kell megjelölni: az 1990.², a 2005.³ és a 2009.⁴ évit.

Manapság alig érdemel említést a társasági jogi viták eljárási modellje. Noha paradigmaváltásként emlegették és 2004-ben bevezették,⁵ körülbelül öt év elteltével

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának a 'Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mitteleuropa um Jahrtausendswende' című, 2011. október 14-15-én tartott konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett írásbeli változata. A konferencia előadásai eredeti, német nyelven megtalálhatók: Thomas SUTTER-SOMM – Viktória HARSÁGI (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mitteleuropa um Jahrtausendswende*. Zürich–Basel–Genf, Schulthess Juristische Medien AG, 2012.

¹ Vö. Nicolò TROCKER: Die Entwicklung des italienischen Zivilprozessrechts: 1918-2008. *ZPP-Int*, 14., 2009. 103. skk.

² 1990. évi 353. sz. törvény (1990. évi Novella).

³ 2005. évi 80. sz. törvény.

⁴ 2009. évi 69. sz. törvény és az azt követő 2010. évi 28. sz. és 2011. évi 150. sz. törvényerejű rendeletek.

⁵ Nicolò TROCKER: Paradigmenwechsel im italienischen Zivilprozessrecht? Bemerkungen zum neuen Verfahrensmodell für Streitsachen des Gesellschaftsrechts. In: Armin BAMMER – Rudolf MACHACEK

azonban hatályon kívül helyezték. Tele volt ugyanis a joggal való visszaélés lehetőségével és a gyakorlatban nagyon nehéz volt alkalmazni.⁶

A fontos polgári eljárásjogi reformok közül, amelyek az elmúlt húsz évben néhány európai állam érdeklődését is kiváltották, még mindig csak az 1990. évi Novella állja ki a próbát.

Ennek megfelelően mindenekelőtt az kínálkozik, hogy áttekintést nyújtsunk az 1990. évi reform fő céljairól.

2. Az 1990. évi Novella

2.1. Az peres eljárási rend alaposabb meghatározás

Az 1950. évi Novella⁷ után a felek addig nyújthattak be új kérelmeket, új kifogásokat, addig terjeszthettek elő új okiratokat és addig tehettek új tényállításokat, amíg a vizsgálóbíró (*giudice istruttore*)⁸ az ügyet nem utalta a tanács elé döntés céljából.⁹ A perelhúzási taktikák ezért napirenden voltak. Az átlagos pertartam számottevő növekedése csakhamar az olasz eljárás ismertetőjelévé vált.

Az 1990. évi reform egyik fő célja ezért ezen probléma orvoslása volt.¹⁰ A bírói jogvédelem hatékonyságának növelése érdekében az 1990. évi Novella mindenekelőtt megpróbálta az eljárás lefolytatásának következetes meghatározása,¹¹ valamint a preklúziós előírások szigorítása révén gördülékenyebbé tenni a peres eljárást.

Az 1990. évi Novella egyik fő ötlete volt az, hogy az eljárást egymástól elhatárolható szakaszokra tagolja. Az eljárás tagolását egy preklúziós rendszer kíséri, amelynek biztosítania kell, hogy a felek a támadásaikat, védekezésüket és bizonyítási eszközeiket minden esetben az erre előírt eljárási szakaszban terjesszék elő. Azokra az esetekre, melyekben a felek vétkesen váltak a bekövetkezett preklúzió áldozataivá, az eredeti állapot helyreállítása alkalmazandó.¹²

(Hrsg.): *Rechtsschutz gestern - heute - morgen: Festgabe zum 80. Geburtstag von Rudolf Machacek und Franz Matscher*. Wien–Graz, Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 2008. 951. skk.

⁶ Az új eljárási modellt a 2003. évi 5. sz. törvénnyel vezették be és a 2009. évi 69. sz. törvénnyel törölték el.

⁷ 1950. 07. 14-én kelt 581. sz. törvény.

⁸ Az 1942. évi Polgári perrendtartás eredeti rendszere a *tribunale* eljárásában a társasbíráskodás elvét alkalmazta, azonban nem valósította meg teljeskörűen. Csak a döntés került a polgári tanács elé, az előkészítést és a jogvita tisztázását a vizsgálóbíróra bízták.

⁹ C.p.c. 184. cikk, az akkori szövegváltozatban.

¹⁰ A perek túlzott hosszúsága és ennek a személyes jogok érvényesülésére való súlyos hatásai a polgári bíráskodás révén elég hosszú ideje jellemzi az olasz polgári igazságszolgáltatást. Ehhez részletesen ld. már: Nicolò TROCKER: Gegenwartsprobleme der italienischen Zivilrechtspflege. *ZZP*, 91., 1978. 237. skk.

¹¹ Az eljárás újraszabályozása nem volt azonban olyan szigorú, mint az 1973-ban megreformált, munkaügyi jogvitákban alkalmazandó eljárásé.

¹² A 2009. évi reform (2009. június 18-án kelt 69. sz. törvény) révén az eredeti állapot helyreállítását

Emellett nem adták fel az eljárás hagyományos, három szakaszra történő felosztását sem.¹³ Mindenekelőtt fontosnak mutatkozik a jogvita előkészítésének és a bizonyítási szakasznak az elkülönítése. Az előkészítés a keresetlevél kézbesítésével kezdődik és az első szóbeli tárgyalásba (*prima comparizione delle parti e trattazione della causa*: C.p.c. 183. cikk) torkollik, ahol alapvetően a tényállításokat és a per tárgyát kell meghatározni.

Az ezt követő bizonyítási szakasz a bizonyítás megengedhetősége tárgyában, és az egyes bizonyítékoknak az ügy szempontjából releváns voltáról hozott határozatból, valamint a bizonyításfelvételtől, illetve a jogvita újbóli megtárgyalásából áll, amely során felhívják a feleket a kérelmeik végleges pontosítására.¹⁴ Ezt követi aztán a felek iratcseréje.¹⁵ Ezek a záróiratok egyfajta összefoglalást tartalmaznak a teljes perről.¹⁶

Ezután lép a per az utolsó szakaszába, amely a döntésből, valamint az ítélet kihirdetéséből áll.¹⁷

Alig lépett a reform teljes terjedelmében hatályba 1995-ben az ügyvédség nyomására újra lazítottak a preklúziós rendszeren, melyben a jogvita tényleges megtárgyalása gyakorlatilag egy „gyorsított tárgyalást” feltételezett.¹⁸

2.2. Igazságügyi szervezeti intézkedések

Annak érdekében, hogy megkönnyítsék a reform kezdeti alkalmazását, igazságügyi szervezeti intézkedéseket bocsátottak ki, amelyek a tribunale tehermentesítését célozták.

Először lehetővé tették az egyesbírói eljárást a tribunale előtt. Az 1942. évi C.p.c. eredeti rendszere a tribunale előtt a társasbíráskodás elvét alkalmazta, azonban nem valósította meg azt teljeskörűen. Csak a döntés került a polgári tanács elé. Az előkészítést és a jogvita tisztázását a vizsgálóbíróra (*giudice istruttore*) bízták. A kollegialitás elvétől való elfordulást eredményezett már az 1973. augusztus 11-én kelt 533. sz. törvény, amely a C.p.c. 409–447. cikkeinek novelláris módosítása révén újrászabályozta az eljárást a munka- és társadalombiztosítási ügyekben. 1973-ig a hatáskör

most már lehet a perorvoslati határidők elmulasztása kapcsán is alkalmazni. (C.p.c. 153. cikk 2. bek.)

¹³ Vö. Rolf STÜRNER: Zur Struktur des europäischen Zivilprozesses. In: Peter GOTTWALD – Herbert ROTH (Hrsg.): *Festschrift für Ekkehard Schumann zum 70. Geburtstag*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2001. 491.skk.

¹⁴ C.p.c. 189. cikk 1. bek. A pontosítás az előkészítő iratok, valamint a C.p.c. 183. cikkében megfogalmazottak korlátai között történik.

¹⁵ C.p.c. 190. cikk.

¹⁶ Szóbeli zárótárgyalásra csak a felek kérelme esetén kerül sor. (C.p.c. 275. cikk 2. bek.)

¹⁷ C.p.c. 275. cikk 1. bek. Figyelembe vehető a C.p.c. 281-sexies, amely alapján az egyesbíró a vitát szóban döntheti el.

¹⁸ 1995.12.20-án kelt 534. sz. törvény. A *udienza di prima comparizione* (C.p.c. 180. cikk) jogintézményét aztán a 2005. 04. 14-én kelt 80. sz. törvény (2005. évi reform) újból eltörölte.

a munkaügyi vitákban mindig a pertárgy értéke alapján oszlott meg a helyi bíróság és a tribunale között. Az 1973. évi Novella a hatáskört *ratione materiae* az egyesbíróként eljáró helyi bíróhoz utalta, ahol egyes bíró jár el. Az a gondolat szolgált az 1973. évi Novella hatásköri szabályainak alapjául, hogy az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása legjobban az egyesbíráskodás által biztosítható.

A későbbi törvénymódosítások révén megteremtették a helyi bíróság eltörlésének és egy egységes, egyesbírókból álló első fokú bíróság bevezetésének előfeltételeit a hivatásos bíráskodás keretein belül.¹⁹ A legfontosabb módosítás abban állt, hogy a tribunale előtt folyó eljárásokban most már egyesbírók döntenek, amennyiben a jogvita eldöntését kifejezetten nem utalják polgári tanács elé.²⁰ Az 1998. évi 51. sz. törvényerejű rendelettel azután a helyi bíróságok és a tribunale összeolvadtak.

Másodszor 1991-ben bevezették egy új tiszteletbeli bírót, a békebíró (*giudice di pace*) intézményét.²¹ A békebíró kiszélesített hatáskörrel lépett a korábbi tiszteletbeli bírót, a *conciliatore* helyébe. A békebíráknak jogi végzettséggel kell rendelkezniük, közvetlenül a Legfelső Bírói Tanács (ez a bírói kar önkormányzatának központi szerve) nevezi ki őket, és munkájukért teljesítmény-alapú díjazás jár. A békebíró jogintézményének bevezetése és a hatáskörének korlátozása abból a megfontolásból történt, hogy a rendes bíróságokat a lehető legnagyobb mértékben tehermentesítsék az állampénztár korlátozott megterhelése mellett. A békebíró bevezetése a gyakorlatban kis mértékben vált be.

Harmadszor, a tribunale előtt még folyamatban lévő polgári eljárások elintézése érdekében ideiglenes bírói tanácsokat (*sezioni stralcio*) alakítottak.²²

2.3. Elérte az 1990. évi reform a céljait?

Egy, a 2009. évről vonatkozó statisztikai felmérésből az olvasható ki, hogy egy első fokú polgári per átlagos időtartama a békebíró előtt egy év és két hónapra, a tribunale előtt pedig két év és négy hónapra rúg. Mindkét esetben növekvő tendencia figyelhető meg. A *Corte di appello* előtt folyó eljárások átlagos időtartama körülbelül három év és négy hónapot tesz ki (növekvő tendencia).²³ Több mint tizenöt év elteltével bizonyára megállapítható, hogy a reform azon célkitűzése, hogy a perek jelentős gyorsítását éri el, kudarcba fulladt.

¹⁹ Az 1989. február 1-jén kelt 30. sz. törvénnyel először a helyi bíróságok illetékességi területei alakultak át. A régi helyi bíróságok egy új helyi bíróság (pretura circondariale) kirendeltségeivé (*sezioni distaccate*) lettek. Az új helyi bíróság illetékességi területe és a tribunale illetékességi területe (*circondario*) immár fedték egymást. A helyi bíróságok száma ezáltal 899-ről 165-re csökkent és ez megegyezik a tribunali számával.

²⁰ Az 1990. évi Novella 88. cikke. A törvény sorolja fel azokat a jogvitákat, amelyeket a tribunale tanácsban dönt el. Vö. hatályos C.p.c. 50-bis cikk.

²¹ 1991.11.21-én kelt 374. sz. törvény.

²² 1997.07.22-én kelt 276. sz. törvény.

²³ Vö. Relazione sull'amministrazione della giustizia nell'anno, 2010. 25. oldal statisztikai adatai.

A reform sikertelenségének különböző okai vannak. A folyamatban levő peres eljárások magas számának a reform megvalósítására való befolyását súlyosan alábecsülték. Ez a szám 1989. év végén már 1.800.000-re rúgott. Az igazságügy szervezeti intézkedések tehermentesítő hatása nem olyan módon következett be, hogy tényleges fordulatot hozhatott volna.

A reform sikertelenségéhez az a tény is hozzájárult, hogy a gyakorlat nem élt a jogvita törvény által felkínált szóbeli tárgyalásának lehetőségeivel. A 2005. évi reform számolt ezzel a körülménnyel és újra erősen az iratcerét favorizálta.²⁴

A peres eljárás újraszabályozása egy koncepcionális hibát is magában rejtett, amely más európai államok, mint Franciaország és Anglia szabályainak összehasonlításával látott napvilágot. Alapjaiban véve az eljárás lefolytatásának csak egyetlen módját írták elő, függetlenül attól, hogy a jogvita egyszerű vagy komplex. Ehhez hozzájárul, hogy az eljárási cselekmények foganatosításának határidőit alapvetően maga a törvény rögzíti; csak akkor határozhatóak meg a bíróság által, ha ezt a törvény kifejezetten lehetővé teszi.²⁵ Ahelyett, hogy a peres eljárást rugalmasabbá tennék, a kiutat a különös eljárásfajták gyarapításával keresik, ez pedig az egész jogvédelmi rendszer merevségét erősíti tovább.²⁶

2.4. Az ideiglenes jogvédelem eljárásának újjáformálása

Az ideiglenes jogvédelem eljárásának újjáformálása volt a második nagy célja a reform-jogalkotóknak 1990-ben. Az ideiglenes jogvédelem alkotmányjogi szempontból a normális pertartam estében is megkívánt.²⁷ Természetesen azonban különös jelentőséget nyert az olasz polgári eljárások hosszú tartama esetében.

Az 1990. évi Novella az új rendelkezések egész rendszerét vezette be, amely az ideiglenes jogvédelem eljárását immár törvénybe foglalta.²⁸ Az újítások e területen lényegében a nagyobb eljárási igazságosságot célozzák a felek számára a jogállami eljárási garanciák megszilárdítása révén.²⁹ Ezért ezeket mind a tudomány, mind pedig a gyakorlat részéről egyértelműen üdvözték.

Az 1990. évi reform Olaszországban (szemben a német, valamint a francia szabályozással) azonban ragaszkodott az ideiglenes jogvédelem egy domináns vonásához. Ez az ideiglenes intézkedéseknek az ügy érdemében folytatott eljárással való lehető legszorosabb kapcsolata volt. Ezt a kapcsolatot az olasz irodalomban az ideiglenes

²⁴ 2005. 05. 14-én kelt 80. sz. törvény.

²⁵ C.p.c. 152. cikk.

²⁶ A 2011. 09. 01-jén kelt 150. sz. decreto legislativo által kísérletet tesznek a különös eljárásfajták 'dzsungelének' csökkentésére és egyszerűsítésére.

²⁷ Ez a hatékony jogvédelem iránti igényből következik Olaszországban. (Alk. 24. cikk 1. bek.) Vö. ezzel a Corte cost. 1985. 06. 28-án kelt 190. sz. határozata. In Foro it. 1985. I. 1881.

²⁸ Vö. C.p.c. 669-bis cikk ff.

²⁹ Így Nicolò TROCKER: Grundlinien der Reform der italienischen Zivilrechtspflege. *ZZP-Int*, 14., 1996. 28.

intézkedések *strumentalità*-jaként (tartozékos jelleg) jelölték. Ha az ideiglenes intézkedés elrendelésekor a főeljárás még nem volt folyamatban, a bíróságnak hivatalból jogvesztő határidőt kellett tűznie a keresetlevél benyújtására.³⁰ Amennyiben a bíróság nem tűzött határidőt, a keresetlevelet 30 napon belül kellett benyújtani. Ha a főeljárást nem indították meg, az intézkedés hatályát veszítette. Amennyiben az ügy érdemében folytatott eljárást a felek mulasztása vagy lemondása miatt befejezték, ugyanígy hatályát veszítette az intézkedés.³¹

Ami a teljesítési és kielégítési intézkedéseket illeti, a 2005. évi reformmal 'lazítottak' a *strumentalità*-n. Az ilyen intézkedések már nem veszítik hatályukat, ha az érdemi eljárást nem indítják meg, illetőleg azt mulasztás vagy lemondás miatt befejezik.³²

2.5. Döntés az ügy érdemében a *Corte suprema di cassazione* előtt

Fennállása alatt az olasz kasszációs modellnek tulajdonképpen sohasem volt elemti vonása, hogy a *Corte suprema di cassazione* nem dönt az ügy érdemében, hanem mindig csak hatályon kívül helyez. A *La Cassazione civile*, az egyik legjobb monográfia, amit az olasz polgári eljárásjog-tudomány egyáltalán felmutatott,³³ szerzője, Piero Calamandrei, már 1920-ban alaposan megvizsgálta, hogy az ügy érdemében való *Corte suprema di cassazione* általi döntés bevezetése jogpolitikai szempontból kívánatos-e. Ő nem tekintette a jogorvoslat meghamisításának ezt a jogkört. Pusztán attól tartott, hogy a *Corte suprema di cassazione* túlterheléséhez vezet.³⁴

Az ügy érdemében való döntést Olaszországban az 1990. évi Novellával vezették be. A *Corte suprema di cassazione* jogkörét, hogy az ügy érdemében döntsön, aztán a 2005. évi reform tovább szélesítette.

A C.p.c. 384. cikk 2. bekezdésének hatályos megfogalmazása szerint a *Corte suprema di cassazione* köteles most már az ügy érdemében dönteni anélkül, hogy visszautalná az eljárást, ha 'nem szükséges a tényállás további megállapítása'. A reform célja az, hogy kizárják a felesleges visszautalást és ezáltal az eljárás elhúzó-dását, ha a fellebbezési bíróság a *Corte suprema di cassazione* jogi megítéléséhez (*principio di diritto*) való kötöttsége következtében egyébként sem jutna más eredményre, mint ez utóbbi.

Az ezen jogintézménnyel kapcsolatos ítélkezési tapasztalatok örvendetes eredményeket mutatnak. Noha az ügy érdemében való döntés viszonylag gyakran kerül alkalmazásra, ezáltal a *Corte suprema di cassazione* feladatainak teljesítése azonban egyáltalán nem szenved hátrányt.

³⁰ C.p.c. 669-octies cikk.

³¹ C.p.c. 669-novies cikk 1. bek.

³² C.p.c. 669-octies cikk 6. bek.

³³ Vö. Piero CALAMANDREI: *La Cassazione civile*. In: Mauro CAPPELLETTI (ed.): *Opere giuridiche*. VI. Változatlan utánnomás. Napoli, Morano, 1976. 379.

³⁴ CALAMANDREI i. m. 412.

Amennyiben 'a kasszáció jelene és jövője Olaszországban' kérdést tesszük fel manapság, szem előtt kell tartani, hogy az 1948. évi olasz Alkotmány a semmisségi panaszt kifejezett garanciákkal védi: „A rendes vagy különbíróóságok által kibocsátott ítéletekkel szemben [...] a semmisségi panasz jogszabálysértés esetén minden esetben megengedett.” (Alk. 111. cikk 7. bek.) Ezen alkotmányos garancia nagyvonalú kezelése is hozzájárult a *Corte suprema di cassazione* túlterheléséhez. 2010. évben több mint 30 000 semmisségi panaszt terjesztettek elő (7%-kal több az előző évhez képest) és csaknem 29 000 semmisségi panaszt intéztek el. 2010. december 30-án még több mint 97 000 semmisségi panasz elintézése volt folyamatban.³⁵ Az olasz *Corte suprema di cassazione* bírái nagyon produktívak: 2010. évben egyenként kb. 925 semmisségi panaszt intéztek el. Egy semmisségi eljárás általában éppen két évig tart.

A semmisségi eljárás átfogó reformja tovább már nem halogatható. A 2006.³⁶ és 2009.³⁷ évi törvényt módosítások nem voltak képesek javítani a *Corte suprema di cassazione* súlyos helyzetén. Az elintézési idők bizonyos javulását egy szervezeti intézkedés hozta, azaz egy különös 'szervezet' 2005-ben való bevezetése (2009-ben ez egy *Sezione*, egy tanács) a semmisségi panaszok előzetes vizsgálata céljából. A nyilvánvalóan alapos, illetőleg a nyilvánvalóan alaptalan (vagy nem megengedhető) panaszokat ezután egy egyszerűsített eljárás (*camera di consiglio*) keretében, szóbeli tárgyalás nélkül lehet elintézni.

A *Corte suprema di cassazione*, mint az egységes jogértelmezés órének feladata a bíróság tehermentesítése nélkül ésszerűen nem valósítható meg. Ha a formális jogorvoslat-korlátozásra vagy a munkateher csökkentésére keresnek lehetőségeket, igen nehéz alkotmányjogi szempontból kifogástalan megoldásokat találni. A semmisségi panasz speciális alkotmányos alapjára tekintettel Olaszországban egy igazi engedélyhez vagy elfogadáshoz kötött jogorvoslat bevezetése, mint ahogy azt Németországban az 1975. évi reform bevezette,³⁸ alkotmányellenes lenne.

Azáltal lehetne a Legfelső Bíróság túlterheltségén enyhíteni, hogy az ügyvédek, akik nagy tapasztalattal és különös minősítéssel rendelkeznek, csak korlátozott számban engednék a *Corte suprema di cassazione* elé.³⁹ Ez bizonyos garanciát nyújthatna a nem visszaélésszerű jogorvoslat-előterjesztésekre. Noha ezen újítást már néhányan javasolják,⁴⁰ soha nem vették azonban igazán tervbe, mert az ügyvédség heves ellenállásába ütközne.

³⁵ Vö. Relazione sull'amministrazione della giustizia nell'anno, 2010.

³⁶ 2006. évi 40. sz. törvényerejű rendelet.

³⁷ 2009. évi 69. sz. törvény.

³⁸ Vö. ZPO §§ 546, 554b.

³⁹ A jogorvoslat előterjesztésére való hajlandóság és a szabad ügyvédi tevékenység közötti kapcsolatról jogtörténeti megközelítésben vö. Christian WOLLSCHLÄGER: Berufungsquote und freie Advokatur: Die Neigung zur Einlegung der Berufung in rechtshistorischer Sicht. In: Peter GILLES (Hrsg.): *Rechtsmittel im Zivilprozess – unter besonderer Berücksichtigung der Berufung*. Köln, Bundesanzeiger, 1985. 253. skk.

⁴⁰ Vö. M. Stella RICHTER: Problemi attuali della Corte di cassazione. In: *Rivista di diritto processuale*. 1958. 503. ff., 507.; Vittorio DENTI: Appunti sulla riforma delle impugnazioni civili. In: *Foro italiano*, 1982. Sp. 111. ff., Sp. 114.

3. Mediáció

3.1. A mediáció irányzata

Az aktuális fejlődési irányok körében meg kell említeni a bíróságon kívüli vitarendezés, különösen a mediáció trendjét.

A nyugati államokban évtizedek óta folyamatosan növekvő hajlandóság mutatkozik arra, hogy a jogi vitákat már ne az állami bírák elé vigyék, hanem a vitarendezés alternatív módszereit vegyék igénybe (*ADR, Alternative Dispute Resolution*). Ez a tendencia eredetileg az Egyesült Államokból származik és figyelemreméltó támogatást talált az Európai Unió intézményei részéről is.⁴¹ A hatékonysági szempontok is a konszenzuális vitarendezés módszereihez való fordulást ösztönzik.

3.2. Kötelező egyezségi kísérlet

A tendencia Olaszországban is erősen megfigyelhető. A 2010. 03. 04-én kelt 28. sz. törvényerejű rendelet bevezette a kötelező egyezségi kísérletet egy sor konfliktusokkal teli tárgyú jogvitában (közös tulajdon épületeken, dologi jog, öröklési jog, közúti közlekedési balesetek, orvosi felelősség stb.).

A források jelentős hiánya esetén – amelytől az olasz polgári igazságszolgáltatás szenved, mindenekelőtt a hivatásos bírák száma és a folyamatban lévő, illetőleg újonnan érkező peres eljárások óriási mennyisége közötti teljes aránytalanság miatt – gyakorlatilag kizárt, hogy csak néhány hivatásos bírót is elvonjanak munkájától, s kiképezzék arra a feladatra, hogy egyezségi kísérletekre vállalkozzanak azokban az esetekben, amelyeket a vitás ügy eldöntésére hivatott kolléga nekik átad. Tehát amit Németországban 'bíróági mediációként' jelölnek, Olaszországban elképzelhetetlen.⁴²

Erre a belátásra alapul az új szabályozás által követett cél, az *Outsourcing* gyakorlása. A mediációt professzionális és független intézményeknek kell végezniük. E körben különleges szerepet töltenek be az ipar- és kereskedelmi kamarák mellett működő egyeztető testületek. A törvény az ügyvédi kamarák számára is biztosítja a jogot, hogy az egyes bíróságokon egyeztető testületeket alakítsanak, más szakmai szervezetek számára pedig megnyitja annak lehetőségét, hogy meghatározott szakterületeken a szervezeteik előjárói egyeztető testületeket alakítsanak. Magántársaságok is alakíthatnak egyeztető testületeket.

Ezek a jogalkotói döntések az olasz jogrendszer fejlődési ívéből következnek ezen a területen. A vitarendezés konszenzuális módszereihez való fordulás esetében az olasz jogalkotó egyre növekvő érdeklődéssel tekintett az intézményes egyeztetésre.

⁴¹ Vö. végül az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve (2008. május 21.) a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól.

⁴² Voltaképpen az olasz jogban is van egy előírás, amely előírja ezt a lehetőséget. A C.p.c. 322. cikke esetében a békebíró előtti nemperes eljárásban történő egyeztetésről van szó. Ezzel a lehetőséggel azonban a gyakorlatban alig élnek.

Ezen ívet érintette a 2010. évi törvény.

A kötelező egyezségi kísérlet bevezetése az ügyvédség heves ellenállásába ütközött, mivel a törvény nem irányozott elő kötelező ügyvédi képviselést. A törvény előírta továbbá, hogy a mediációs eljárás visszerthes. Ezt is erősen kritizálták. E szabályozás alkotmányosságát kétségbe vonták. A Corte Costituzionale az incidens révén normakontroll eljárást folytatott le.

3.3. Állami igazságszolgáltatás és mediáció

Kínálkozik az állami igazságszolgáltatás és a mediáció közötti kapcsolat részletes kifejtése.

Olaszországban olykor azon a véleményen vannak, hogy az állami igazságszolgáltatás kezdettől fogva nincs abban a helyzetben, hogy a társadalom vitarendezési mechanizmusok iránti igényét hatékonyan kielégítse. Ezen okból a mediáció feladata egyszerűen abban állna, hogy 'a vitarendezést kivigye a bírósági tárgyalótermekből'. Ezáltal az igazságszolgáltatás privatizációjának követelménye már messze előrehaladott. Véleményem szerint ez a hozzáállás súlyosan téves.

A valóságban már maga az 'egyeztetés' megjelölés, mint a vitarendezés 'alternatív' módszere több tekintetben is megtévesztő.

Először is az állami igazságszolgáltatás feladataival kapcsolatosan az egyeztetés összességében nem lehet alternatív, méghozzá a következő okok miatt:

- a) Először is az egyeztetés tárgyai csak olyan jogok feletti viták lehetnek, amelyek felett az egyének rendelkezhetnek. A bíróságon kívüli vitarendezési eljárások ezért nem képezhetnek egy általános alternatívát az állami igazságszolgáltatáshoz képest.
- b) Másodszor az egyeztetés eredményeként született egyezség kikényszerítése az állami végrehajtás segítségére szorulhat. Az EU Mediációs irányelvének 6. cikke alapján a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a felek kérhessék, hogy a közvetítés eredményeképpen létrejött írásbeli megállapodás tartalmát nyilvánítsák végrehajthatóvá. Ezért az egyeztetés során létrejött megállapodást az olasz jog (2010. évi 28. sz. törvényerejű rendelet 12. cikk) szerint be lehet nyújtani a bíróságon, azért hogy ez végrehajthatóvá nyilvánítsa.⁴³ A mediációs eljárás ezért egy működőképes állami végrehajtást feltételez.
- c) Végül szükséges lehet egy mediációs eljárás folyamán a bírósághoz fordulni ideiglenes jogvédelemért. Ez a hatékony jogvédelem iránti igényre tekintettel alkotmányjogi szempontból még adottnak is látszik (Alkotmány 24. cikk) és az olasz szabályozás ténylegesen előírja (2010. évi 28. sz. törvényerejű rendelet 5. cikk 3. bek.). Ez ismét a mediáció és az állami igazságszolgáltatás közötti kölcsönhatást tükrözi.

⁴³ A végrehajthatóvá nyilvánításra irányuló kérelem azonban az EU Mediációs irányelve ellenére nem követeli meg a másik fél kifejezett hozzájárulását.

Minél hatékonyabb az állami igazságszolgáltatás, annál nagyobb lehetőségek mutatkoznak a mediáció ésszerű alkalmazására azon hézagok kitöltésére, amelyeket egy államilag irányított igazságszolgáltatás, amely olyan hatékony, amennyire csak lehet, elkerülhetetlenül nyitva hagy.

Éppen az állami polgári bíróságokkal való párbeszédtől és kölcsönhatástól függ a mediációs eljárások sikere.

Érdemes néhány példát megemlíteni.

Először is, a hatékonysági szempontok azt is sugalmazzák, hogy azonosítsák a viták meghatározott fajtáit, amelyek a többiekénél jobban alkalmasak arra, hogy egyeztetés útján rendezzék őket.

Az egyik első kategóriába sorolhatóak azok az esetek, amelyekben a vitás felek egy csoporthoz tartoznak, illetőleg tartós szociális vagy gazdasági kapcsolatban állnak egymással. A polgári per a múltbeli jog vagy jogtalanság utáni elszigetelt kutatásával gyakran vezet orvosolhatatlan töréshez a peres felek között, miközben az egyeztetés talán jobban alkalmas arra, hogy a perspektívákat kiszélesítse és a felek közötti jövőbeli viszonyokat fenntartsa, mintegy a *giustizia coesistenziale* hatásos nézetének, tehát egy, az egyezség jövőjére tekintettel lévő igazságszolgáltatásnak a mintájára, amit már az 1942. évi Polgári törvénykönyvben rögzítettek (C.c. 1965. cikk 2. bek.).

A második kategóriába az alacsony pertárgyértékkel bíró ügyek tartoznak. Tipikusan ezek azok az esetek, amelyekben a fogyasztók vagy a közművek ügyfelei szerepelnek. Ezekben az esetekben a polgári per átlagos tartalma és a jogi képviselő költségei rendszerint nem állnak arányban azzal az előnnyel, amit a pernyertes fogyasztó a bírói ítélet révén nyer. Ezért gyakran hajlamos arra, hogy lemondjon a jogairól.

Ha persze hasonló jellegű fogyasztói vitákról van szó, akkor egész más eset áll fenn.

Az ilyen viták hatékony elintézése kevésbé biztosított az egyeztetés választása esetén, mint akkor, ha azokat kollektív kártérítési igény keretében egy állami bíróság elé viszik.

Sok ember javainak tömeges kára esetén az egyéni kár gyakran olyan csekély, hogy nem érdemes emiatt bírósághoz fordulni vagy egyeztetési eljárást kezdeményezni. Sikert e körben kizárólag az egyes igények egy képviselő általi eljárási összefogása ígér, ahogy ezt az olasz *codice del consumo* 140-bis cikkében előírják (a szabály 2009-ben lépett hatályba; ezidáig éppen tíz eljárás folyik). Egy ilyen eljárás jobban alkalmas arra, hogy optimalizálja az egyes igények érvényesítése kapcsán az idő- és költségfordítást, mint az egyeztetés eszközeinek alkalmazása esetében. A *class action* tehát az a lényeges elem, amellyel az igazságszolgáltatás eltávolíthatja annak okait, hogy a fogyasztók vagy a szolgáltatásokat igénybe vevők elálljanak a jogaiktól.

Másodszor, a *class action* gondoskodik a fogyasztók határozott reakciójáról a jogaiknak a vállalkozás általi többszörös törvényellenes megsértése esetén. Tehát a vállalkozással szemben elretentő hatással bír, amit az egyes károsultak egyeztetési eljárásai soha nem eredményeznének.

Harmadszor, a konszenzuális vitarendezési eszközök viszonylatában a *class action* kicsit úgy működik, mint egy porszívó, amely azokat megszabadítja a kis pertárgyértékkel bíró tömeges eljárások üledékétől (amelyekben csak az érdekalapú tárgyalások ígérnek sikert széles körben). Ilyen módon a *class action* felszabadítja az egyeztetési kísérletre irányuló forrásokat az egyedi esetekben, és így kijelöli az egyeztető szakmai kompetenciájához és munkájához az egyéni értéket.

Más szavakkal: a *class action* bevezetése meghatározza egy stratégia azon sarkalatos- és csomópontjait, amelyek a fogyasztói keresetek esetében a bírósági jogvédelmet meg kell erősítsék és egyidejűleg meg is kell akadályozniuk, hogy a vitarendezés konszenzuális módszerei megszűnjenek méltányos válaszok lenni azon jogkereső jogvédelmi igényére, aki hatékony alternatíva hiányában csaldott az állami bírósági eljárásban.

4. Záró gondolatok

A mediáció és az állami igazságszolgáltatás közötti kölcsönhatások alkalmat adnak néhány záró megjegyzésre.

A mai felfogás szerint a polgári per elsődleges célja bizony főként a privát jogok érvényesítésében áll. Többé-kevésbé húsz éve ez a felfogás a kelet-európai államokban is érvényesül. Első helyen az az előny áll, amit valaki attól vár, hogy egy polgári pert megindít vagy egy keresettel szemben védekezéssel él.

Ebből következik, hogy a modern állam szerint a koncepcionális igazságszolgáltatás nem felelős azért, hogy az objektív jogot a konkrét, egyedi esetben érvényesítsék, hanem sokkal inkább elsősorban egy szolgáltatás a polgárok számára, hogy a vitás ügyeiket jogi normák alapján rendezzék (azaz objektív, előzetesen meghatározott döntési kritériumok alapján).

Az ítélkezés illetén értelmezése azon megfontolásnak is teret enged, hogy az intézményes vitarendezést nem kell az állami szervek számára fenntartani, hanem hogyha a felek ezt egybehangzóan kérik, áttehető nem állami intézményekhez is, feltéve hogy biztosított azok függetlensége és pártatlansága.

E paradigmaváltásnak az a következménye, hogy a különböző politikai szintek manapság sürgetőbben követelik, mint a múltban, hogy számoljanak a polgári bíraskodás szolgáltatásának igénybe vevői által követelt hatékonysággal oly módon, hogy felülvizsgálják a polgári bíraskodás tényleges hatékonyságát és javítanak annak minőségén, produktivitásán stb.

Ez a fejlődés visszahat a polgári pert uraló azon alapelvekre is, amelyek szintén fokozottan arra irányulnak, hogy figyelembe vegyék a hatékonysági szempontokat és figyeljenek a polgári bíraskodás számára rendelkezésre álló korlátozott források optimális elosztására.

A tekintélyes történész, Paul Ginsborg véleménye szerint azonban a politikai osztály alkalmatlansága arra, hogy az igazságszolgáltatás elviselhetetlenül alacsony hatékonyságára orvoslást nyújtson, az egyik legnyomasztóbb szempont Olaszország

legújabbkori történetében.⁴⁴ Ahogy azt már a korábbi kitérőben is megállapíthattuk, Ginsborg véleményével csak részben lehet egyetérteni. Miközben a különös eljárások gyors és hatékony jogvédelmet nyújtanak (pl. ideiglenes jogvédelem), addig főként a rendes peres eljárás az, amely az átlagos pertartam hosszúságától szenved.⁴⁵ Hogy a rendes eljárás koncentrációja a mai napig hiányzik, mindenekelőtt a hivatásos bírák száma, illetve a folyamatban lévő és újonnan érkező peres eljárások óriási mennyisége közötti teljes aránytalanságra van hatással.

(fordította: HORVÁTH E. Írisz)

⁴⁴ Vö. Paul GINSBORG: *L'Italia del tempo presente – Famiglia, società civile, Stato 1980-1996*. Torino, Einaudi, 1998. 435. skk., 562.; vö. szintén Sergio CHIARLONI: La giustizia civile e i suoi paradossi. In: *Storia d'Italia. Annali. 14, Legge, diritto, giustizia*. Torino, Einaudi, 1998. 401. skk.

⁴⁵ TROCKER (2009) i. m. 139.